

עד שהמלך במסיבו

עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו: (שיר השירים א יב).¹

שיר השירים רבה פרשה א (סימן נה במהדורת דונסקי, יב במהדורת וילנא)

"עד שהמלך במסבו", ר' מאיר ור' יהודה. רבי מאיר אומר: עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסיבו ברקיע, נתנו ישראל ריח רע, ואמרו לעגל: "אלה אלהיך ישראל" (שמות לב ד). אמר לו ר' יהודה: דיך מאיר! אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח, שלא נתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל.² ומהו "עד שהמלך במסבו"? עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע, נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני ואמרו: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (שמות כד ז). היא דעתיה דר' מאיר למימר סירי נתן ריחו, אלא מסכתא עלתה בידם מן הגולה ושנו בה, שקפץ להם מעשה העגל והקדים להם מעשה המשכן.³

ר' אליעזר ור' עקיבא ור' ברכיה. ר' אליעזר אומר: עד שהמלך במסבו, עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע כבר הר סיני מתמר באור, שנאמר: "וההר בוער באש" (דברים ד יא). ר' עקיבא אומר: עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע, כבר: "וישכן כבוד ה' על הר סיני" (שמות כד טז).⁴ ר' ברכיה אומר: עד שמשא במסבו ברקיע שנקרא מלך, שנאמר: "ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם" (דברים לג ה), כבר: "וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר" (שמות כ א).⁵

ר' אליעזר בן יעקב ורבנן. רבי אליעזר אומר: עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסבו ברקיע, כבר ירד מיכאל השר הגדול מן השמים והציל את אברהם אבינו מכבשן האש. ורבנן אמרי: הקב"ה ירד והצילו, שנאמר: "אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים" (בראשית טו ז). ואימתי ירד מיכאל? בימי חנניה מישאל ועזריה.⁶

¹ נרד מופיע בתנ"ך רק בשיר השירים: בפסוק זה וכן בפסוק ד פסוק יד: "נרד וזכרם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר ואהלות עם כל ראשי בשמים". ראה גם ברייתא פיתום הקטורת שאנו אומרים בסוף התפילה: "... שיבולת נרד וכרכום – משקל ששה עשר ששה עשר מנה" שמכאן משמע שיש לצמח זה תפוחת עם שערות כמו למיני הדגן. לזיהוי צמח זה, ראה פירוש דעת מקרא על הפסוק (וכן מילון אבן שושן ועוד) שנרד הוא צמח בשמים יקר שמוצאו מהרי ההימלאיה והוא שייך למשפחת הוולריאן. כינויו ביוונית הוא Nardos ובלטינית Nardostachys Jatamansi.

² לא חסרות לנו דרשות של חז"ל לגנאי (רק כדוגמא, ראה רש"י בתחילת פרשת נח: "צדיק היה בדורותיו - יש מרבותינו שדורשים אותו לשבח ויש מרבותינו שדורשים אותו לגנאי"). אז מדוע "קפץ רוגזו של יהודה על מאיר"? נראה לנו להסביר התנגדות תקיפה זו של ר' יהודה לדרישת שיר השירים לגנאי במאמציו הגדולים של רבם, ר' עקיבא, לכלול את שיר השירים בכתבי הקודש. ראה שיר השירים רבה פרשה א סימן יא: "תנינן: אמר ר' עקיבא: חס ושלום לא נחלק אדם אחד מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כולו כדאי כיום שנתנה בו שיר השירים. למה? שכל הכתובים קדש וזה קדש קדשים" (וכבר הארכנו בנושא זה בדברינו [שיר השירים](#) בשיר השירים (שבת המועד פסח). בא ר' יהודה, תלמידו של ר' עקיבא וסוגט בר' מאיר, שגם הוא מתלמידיו של ר' עקיבא ואומר לו שאחרי שרבים נלחם על הכללת שיר השירים בכתבי הקודש, אולי מוטב שלא לדרוש את שיר השירים לגנאי. את תשובתו ושיטתו של ר' מאיר נראה אולי בהמשך. עכ"פ, ראה שר' יהודה עצמו שמקבל את שיר השירים מהסס לגבי ספר קהלת: "ר' יהודה אומר: שיר השירים מטמא את הידים וקהלת מחלוקת" (מסכת ידיים פרק ג משנה ה, ראה שם המשנה במלואה). וכידוע גם ספר משלי היה בסכנה (מסכת שבת דף ע"ב) ולא נאריך כאן בכל הבעייתיות של הכנסת ספרי שלמה לכתבי הקודש. די לנו במחלוקת ר' מאיר ור' יהודה, תלמידי ר' עקיבא. נמשיך במסיבת המלך.

³ במשפט האחרון, חזר המדרש לדון בשיטתו של ר' מאיר. ראשית, עפ"י ר' מאיר, נרד יכול להיות גם צמח שנותן ריח רע. מין קוץ (סיר?) או צמח לענה (פירוש דונסקי). האם יש כאן וויכוח בוטני בין החכמים? לצמח כפי שאנחנו מזהים אותו היום (ראה הערה 1 לעיל) אין ריח רע. שנית, שיטת ר' מאיר מקבלת חיזוק ממסורת בבליית ("עלתה מן הגולה") שחטא העגל היה מיד לאחר מתן תורה והציווי על המשכן לאחר מעשה העגל ויש להקדים את פרשת כי תשא (חלקה) לפרשת תרומה. ראה דברינו [אימתי נאמרה למשה הפרשה הזאת](#) בפרשת תרומה. ראה הנוסח בפסיקתא רבתי פסקא כא: "... במסורת שעלה בידם מן הגולה מצאו כתוב ...". וראה גם הלשון: "מדרש עלה בידינו מן הגולה" בבראשית רבה פרשה מב ב ויהי בימי אמרפל וכן בויקרא רבה יא ז. ועדיין, צריכים אנו להסביר את שיטת ר' מאיר המחמירה כל כך וההולכת בניגוד לשיטת ר' עקיבא רבו, שנלחם על הכללת שיר השירים בכתבי הקודש.

⁴ ר' אליעזר (בהנחה שזה ר' אליעזר בן הורקנוס) ור' עקיבא, רבותיהם של ר' מאיר ור' יהודה, לא מתייחסים כלל לוויכוח של תלמידיהם. "נרדי נתן ריחו" איננו המעשה הטוב או הרע של בני ישראל, או כל פעולה אנושית אחרת בתגובה למסיבו של המלך, אלא חלק בלתי נפרד ממסיבו של המלך עצמו. עד שהמלך מתכונן לרדת על הר סיני, להתגלות ולתת תורה לבני האדם, בא ריחו לפניו בדמות האש וההר הבוער. דווקא על רקע דרשה "פשרנית" זו של דור המורים, נוכל להעריך כעת יותר את דור התלמידים, ר' יהודה ור' מאיר – האחרון בפרט – שמעתיקים את ה"נרד" אל בני האדם, ולא מהססים להתמודד עם השאלה: מה עושים בני ישראל בשעה שהמלך במסיבו.

⁵ כאן משה הוא המלך והוא אי שם בהר למעלה מסב עם השכינה. והקב"ה, עוקף אותו ויורד ונותן נרדו – את ריח התורה הטוב - ישירות לעם. ראה שמות רבה כח ג המתאר איך הקב"ה מסובב את העניינים כך שיוכל לדבר ישירות אל העם שלא באמצעות משה (בהתאמה עם פשטי הפסוקים בסוף פרק יט בספר שמות): "אמר לו: לך רד ועלית אתה ואהרון עמך (יט כד). עד שמשא יורד, נגלה הקב"ה ... מיד: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר". וכן הוא במכילתא דרבי ישמעאל יתרו: "מלמד שהקדים המקום על ידו לקיים מה שנאמר: עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו ... ומשה נגש אל הערפל". ראה שם.

⁶ אצל הדרשן "אור" הוא כבשן ולא חשוב שזה בעצם "עיר" באכדית, עובדה שמן הסתם לא נעלמה ממי שחי בסהר הפורה. ומכאן כל המדרשים על אברהם שירד לכבשן האש. ולגבי ההשוואה עם חנניה מישאל ועזריה שגם הם הושלכו לכבשן האש (ע"י נבוכדנצר),

אמר רבי טביומי: עד שיעקב אבינו מסב במטתו, נצנצה בו רוח הקדש ואמר לבניו: "והיה אלהים עמכם". אמר להם: עתיד הוא להשרות שכירתו ביניכם.⁷

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנזיקין פרשה יג ד"ה שנים ישלם

... וכן מצינו באבותינו כשעמדו על הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה, שנאמר: "כל אשר דבר יי נעשה ונשמע" (שמות כד ז). כביכול, ונגנב לב בית דין בידן, שנאמר: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים" (דברים ה כה). ואם תאמר שאין הכל גלוי וידוע לפניו? תלמוד לומר: "ויפתוהו בפייהם ובלשונום יכזבו לו - ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו" (תהלים עח לו-לז). ואף על פי כן: "והוא רחום יכפר עון" (שם, לח).⁸

מסכת שבת דף פח עמוד ב

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב: "לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך" (שיר השירים ד) בתחילה - באחת מעיניך לכשתעשי - בשתי עיניך.⁹
אמר עולא: עלובה כלה מזנה בתוך חופתה.¹⁰ אמר רב מרי ברה דבת שמואל: מאי קרא? "עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו". אמר רב: ועדיין חביבותא היא גבן, דכתיב "נתן" ולא כתב "הסריח".¹¹
תנו רבנן: עלובין ואינן עלובין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין - עליהן הכתוב אומר: "ואוהבו כצאת השמש בגבורתו" (שופטים ה).¹²

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים 1: כשהתחלנו לתור וללקוט מדרשים בנושא זה, רצינו ללכת בשיטת ר' עקיבא ור' יהודה ולדרוש את שיר השירים לשבח והנה נגררנו לשיטת ר' מאיר ורבו ר' ישמעאל. ואין לנו אלא להיתלות באילן גדול, רש"י פרשנדא,

ראה שיר השירים רבה ז יג המתאר את הדו-שיח שלהם עם יחזקאל שבישר להם שהקב"ה לא יציל אותם כמו שהציל את אברהם ואע"פ כן הם מסרו את נפשם והקב"ה הצילם לבסוף. מדרש זה משלים את המדרש שלנו בכך שלא הקב"ה הציל אותם אלא מיכאל ויש בכ"ז הבדל בינם ובין אברהם. ואם כך, מהו "נרדי נתן ריחו"? המלאך שאין לו בעצם ישות משלו?

⁷ ראה בהמשך הדרשה שם שיעקב הלך לקוץ ארזים שנטע אברהם אבינו בבאר שבע ומסר אותם לבניו שישתמשו בהם כעצי השיטים של המשכן. ושם גם המנהג של אנשי היישוב מגדל שלא להשתמש בעצי שיטים שגדלו באזור שלהם "מפני קדושת הארון" וכשבאו לשאול את החכמים, אמרו להם: "אל תשנו ממנהג אבותיכם". ולעצם הדרשה של ר' טביומי (יום טוב), המלך במסיבו הוא יעקב אבינו וריחו הוא רוח הקודש. בדומה למשה לעיל. ראה דברינו [על גילוי הקץ](#) בברכת יעקב לבניו בפרשת ויחי.

⁸ מדרש מכילתא זה אמנם אינו דורש את הפסוק שלנו, אלא את הפסוקים בתהלים פרק עח (ראה פרק זה שהוא אחת [ההסקירות](#) [ההיסטוריות](#) [שבתנ"ך](#)), אך הבאנו אותו כאן כי נראה לנו שהוא יכול להסביר את שיטת ר' מאיר המחמירה. ראה דברי ר' מאיר החריפים במדרש דברים רבה (ליברמן) פרשת דברים י שדורש גם הוא את הפסוק ויפתוהו בפייהם: "ר' חלפתא ור' יודה בר' אלעי, חד אמר שני ימים היו מושלמים להקב"ה, שנאמר ואותי יום יום ידרושון. וחד אמר יום אחד, שנאמר: יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ר' מאיר אומר: יום אחד לא היו מושלמים להקב"ה, אלא בו ביום עשו ע"ז, שכה"א ויפתוהו בפייהם וגו' ולבם לא נכון עמו תהלים עח לז). ר' מאיר היה תלמידם של ר' עקיבא ושל ר' ישמעאל. ראה גמרא עירובין יג ע"א שהוא עובר ללמוד מר' ישמעאל לר' עקיבא והיפוך הדברים בגמרא סוטה כ ע"א שהוא עובר מר' עקיבא ללמוד אצל ר' ישמעאל. בדברים ודרשות מסוימים, הולך ר' מאיר בשיטת ר' ישמעאל! ולא בכדי, הבאנו כאן את המכילתא שקרויה על שמו של ר' ישמעאל. ר' מאיר היה סופר (לבלר) שדקדק באותיות התורה (ראה בגמרות עירובין וסוטה שם) וכך גם בדרשותיהן לשבח או לגנאי, בדיוק כפי שהמקרא לא חס ולא מכסה.

⁹ את הקטע הזה יש להבין על רקע כל הגמרא במסכת שבת שם הדנה במעמד הר סיני ואמירת ישראל: נעשה ונשמע. שאולי היה בזה משהו פזיז קמעא, אבל גם משהו תמים ושלם. ראה בגמרא שם תשובת רבא למין שקנטר אותו: "אנן דסגינן בשלימותא - כתיב בן: תומת ישראל תנחם". (רש"י: "התהלכנו עמו בתום לב, כדרך העושים מאהבה, וסמכנו עליו שלא יטענו בדבר שלא נוכל לעמוד בו"). וכאן, תשובת ר' שמואל בר נחמני היא, שמתחילים בעין אחת (ואוון אחת ויד אחת) ועוברים בהדרגה לקיים את התורה וללמוד אותה (נעשה ונשמע, נשמע ונעשה וחוזר חלילה) בשתי העיניים (ובשתי האוזניים ובשתי הידיים וכו').

¹⁰ אמירתו "המתפרצת" של עולא באה להזכיר לנו את חטא העגל. שאולי בכ"ז יש משהו בדברי אותו המין על הפזיזות של עם ישראל. אולי אם לא היו בני ישראל קופצים ואומרים "נעשה ונשמע" לא היו גם ממהרים לעשות את העגל (ראה דברים רבה ג י: "אבדתם נעשה, שמרו נשמע, הוי: שמע ישראל", ראה דברינו [שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד](#) בפרשת ואתחנן). ממש כר' מאיר שבתוך כל הדרשות לשבח בשיר השירים רבה לעיל דורש לגנאי, כך עולא כאן.

¹¹ מיד לאחר דבריו הקשים של עולא (מדרשים רבים דנים במוטיב של הכלה שזינתה בתוך חופתה), באים דברי הריכוך. תחילה של רב ובהמשך של הברייתא: תנו רבנן. "נרדי נתן ריחו" אומר רב, ניתן קודם זמנו וכעת "הפיג את ריחו" (שטיינזלץ). הוחמצה השעה והריח כבר נמר. לא שהסריח או נתן ריח רע. האם נוכל באופן זה לרכך את דברי ר' מאיר ולפתור את הבעיה הבוטנית? האם הנרד הוא צמח שבהתחלה יש לו ריח טוב ובסוף הוא נהפך לריח פחות טוב? ולכן היו מערבין אותו עם בשמים וסמנים אחרים?

¹² כאן אולי נסגר מעגל הפזיזות של עם ישראל. הם קופצים בנעשה ונשמע, הם קופצים במעשה העגל, אבל יודעים גם לסבול באורך רוח ומקבלים באהבה לא רק את תוכחת הקב"ה והעונש על חטאיהם, אלא גם את תוכחת הדרשנים והדרשות שלא מפסיקים לדרוש בגנותם ומזכירים להם תדיר את חטא העגל ומעשים רעים אחרים שעשו. "אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל" (ראה דברינו [חטא העגל לדורות](#) בפרשת כי תשא). אבל הדורות נמשכים ובכל בוקר יוצאים מחדש אוהבי הקב"ה וישראל כשמש בגבורתו עלובין ואינן עלובין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין. ועד שהמלך במסיבו הם ממשיכים לתת לפניו ריח טוב של מצוות ומעשים טובים כאותן דרשות על הפסוק: "מקוטרת מור ולבונה מכל אבקת רוכל" שבע"ה נזכה לדרוש גם בפסוק זה.

שבפירושו לפסוק הולך גם הוא בשיטה זו ואומר: "עד שהמלך במסבו - משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו: נרדי נתן ריחו - חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון חבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש וכו'". והוא רחום יכפר עוון.

מים אחרונים 2: ראה עוד בשיר השירים רבה בסימן הסמוך, דרשת ר' פנחס ש"נרדי נתן ריחו" הם בני ישראל שישנו טוב בליל ובוקר מתן תורה והמלך נותר לבד במסיבו. וזה אחד המקורות לתיקון ליל שבועות שנזכה בעוד 46 ימים לעומר.